

Efectele implementării inteligenței artificiale în justiție asupra drepturilor fundamentale și asupra drepturilor procedurale

The effects of the implementation of artificial intelligence in justice on fundamental rights and procedural rights

Les effets de la mise en œuvre de l'intelligence artificielle en justice sur les droits fondamentaux et les droits procéduraux

Av. stagiar Ciutacu Ioana

Baroul București

Partea I – Ce este inteligența artificială?

Inteligența artificială (prescurtată în continuare „IA”) este aptitudinea unei mașini de a imita comportamentul uman, fiind programată să gândească și să acționeze asemenea unui om. Una dintre caracteristicile esențiale ale IA este învățarea continuă, pe baza stimulilor externi și a informațiilor colectate din mediul înconjurător. IA observă realitatea înconjurătoare și acționează în consecință, fără a avea nevoie de ajutorul sau asistența umană.¹

Deși această definiție este una actuală, trebui să avem în vedere că standardul la care ne raportăm pentru a stabili ce este IA se află într-o evoluție continuă, asemenea tehnologiei. Astfel, este posibil ca peste câțiva ani acestea atribute să nu mai caracterizeze inteligența artificială, fiind doar funcții de bază ale dispozitivelor pe care le vom folosi în viața de zi cu zi.

Inteligența artificială a fost clasificată în literatura de specialitate în: i) IA analitică, ii) IA inspirată de om și iii) IA umanizată. În scopul dezvoltării prezentului articol, vom considera că inteligența artificială la care ne referim și care ar putea fi implementată în sistemul judiciar este o IA umanizată. Aceasta din urmă „prezintă caracteristicile tuturor tipurilor de competențe (de exemplu, inteligența cognitivă, emoțională și socială), este capabilă să fie conștientă de sine atât ca atare, cât și în interacțiunile cu ceilalți.”²

Ideea unor mașini care pot gândi asemenea oamenilor nu este nouă, ci a apărut încă din Grecia Antică, însă aceasta a început să prindă cu adevărat contur în anii '50. Aceasta este perioada în care a fost inventat chiar și un test pentru a determina abilitatea unei mașini de a gândi ca un om.³ De atunci și până în zilele noastre, tehnologia a evoluat neîncetat, cu o viteză alarmantă. Chiar dacă în anii 2020 nu avem (încă) mașini zburătoare, așa cum preziceau cercetătorii și

¹ Definiții asemănătoare sunt prezentate în următoarele articole

<https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/society/20200827STO85804/ce-este-inteligenta-artificiala-si-cum-este-utilizata>

<https://www.investopedia.com/terms/a/artificial-intelligence-ai.asp>

² Text preluat din https://ro.wikipedia.org/wiki/Intelligen%C8%9B%C4%83_artificial%C4%83

³ Mai multe despre testul Turing și evoluția IA în articolul <https://www.wired.com/insights/2015/01/the-evolution-of-artificial-intelligence/>

filmele SF din anii '70-'80, tehnologia a devenit parte din viața noastră mai mult decât ne dăm seama.

Uitându-ne la evoluțiile tehnologice recente, nu este prea îndrăzneț să afirmăm faptul că în curând IA va evolua pentru a fi utilizată la o scară tot mai largă, inclusiv în domeniul judiciar.

Partea a II-a – Cum ar putea fi implementată inteligența artificială în sistemul judiciar?

Pentru a avea o imagine unitară pe tot parcursul acestui articol, ipoteza de lucru este următoarea – profesioniștii dreptului ar putea fi înlocuiți de IA umanizată, care are toate cunoștințele și aptitudinile unui practicant cu cel puțin zece ani de experiență în domeniul juridic (fie că este vorba de judecători, procurori, avocați etc.)

Având în vedere toate acestea, este momentul să încercăm să răspundem la întrebarea „*Cum ar putea face parte IA din sistemul judiciar?*”

Mai întâi de toate, cel mai probabil primul răspuns la această întrebare care ne vine în minte este judecătorul-robot. Cum ar fi ca peste câțiva ani pe scaunul judecătorului să stea un robot umanoid ca Sofia?⁴ Sau poate chiar să nu mai fie nevoie de instanțele fizice, litigiile fiind soluționate folosind doar un program? Cu toate că aceste idei pot provoca o oarecare neliniște în rândurile practicienilor dreptului, trebuie să recunoaștem că există avantaje incontestabile. De exemplu, cazurile mai puțin complexe (contestațiile la procesele-verbale de contravenție, succesiunile, divorțurile, rectificările de carte funciară și alte asemenea) ar putea fi soluționate mai rapid și mai eficient de către IA⁵.

Dacă ideea de a înlocui judecătorii cu roboți pare extremă, IA ar putea fi cel puțin folosită pentru distribuirea aleatorie a dosarelor într-un mod care să excludă de la repartizare judecătorii cu eventuale preconcepții legate de uni anumit subiect, cu interese în cauză, afinități sau antipatii față de părțile litigante sau de avocaților acestora. Prin folosirea unui astfel de sistem instituția incompatibilității judecătorului⁶ nu ar mai fi aplicabilă. Astfel, ideea de judecător imparțial ar fi dusă la un alt nivel.

Pe aceeași linie de idei, IA ar putea face chiar și munca unui procuror sau a organelor de cercetare penală. Mașinile pot lucra neobosite la orice oră, strângând dovezi în mod obiectiv. Acestea pot fi programate să respecte cu strictețe protocoalele de prelucrare a probelor, iar riscul de contamina probele cu propriul ADN este inexistent. Procesarea probelor ar deveni mai simplă și mai eficientă dacă ar fi realizată prin intermediul unor programe bazate pe IA.

Nici avocații nu sunt în afara pericolului de a fi înlocuiți de IA. Chiar și în prezent, există tot mai multe programe care sunt capabile să analizeze contracte, să facă analize de tipul due diligence și chiar să evalueze rata de succes a unui caz, toate acestea mult mai rapid, eficient și ieftin decât un avocat. Mașinile inteligente sunt capabile de a se dedica mai mult clienților din moment ce nu au nevoie de odihnă, nu au viață personală și bineînțeles toate aceste pentru costuri semnificativ mai reduse.

⁴ Mai multe informații despre Sofia pot fi găsite aici - [https://ro.wikipedia.org/wiki/Sophia_\(robot\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Sophia_(robot))

⁵ Ipoteză dezvoltată și exemplificată în articolul <https://www.iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.343/>

⁶ Art. 41 și urm. Codul de Procedură Civilă, art. 64 și urm. Codul de Procedură Penală

Un alt mod în care IA ar putea fi implementată în justiție se referă la activitățile desfășurate de grefieri. Mașinile ar putea foarte ușor să efectueze toate activitățile premergătoare unei ședințe de judecată (citarea, pregătirea listei de dosare, întocmirea dosarelor, ș.a.m.d.). Chiar mai mult, IA ar putea înregistra și consemna aproape în mod instantaneu și exact aspectele petrecute în ședința de judecată.

Nici sistemul de executare al pedepselor nu ar putea scăpa de influența mașinilor. IA ar putea înlocui comisiile care decid asupra cererilor de eliberare condiționată, fiind mult mai obiective decât oamenii. Ar fi posibil chiar ca în viitor penitenciarele să fie în întregime controlate pe baza inteligenței artificiale.

În ciuda faptului că implementarea IA în sistemul judiciar ar avea aparent numeroase avantaje (printre care cele mai evidente sunt reducerea costurilor și eficiența) este necesară o analiză detaliată atât a avantajelor, cât și a dezavantajelor pentru a ajunge la o concluzie. În cele ce urmează vom prezenta o astfel de analiză, cu referire la cei trei actori principali ai sistemului de justiție care ar putea fi înlocuiți de IA – judecătorii, procurorii și avocații.

Partea a III-a – Care ar putea fi efectele implementării inteligenței artificiale în justiție asupra drepturilor fundamentale?

Capitolul 1 – Înlocuirea judecătorilor cu inteligența artificială

Secțiunea 1 – Dreptul la un proces echitabil conform exigențelor Convenției Europene a Drepturilor Omului

Conform Art. 6 alin (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului „Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.” În ce măsură sunt compatibile aceste cerințe cu o instanță formată din IA?

§ 1. Accesul la o instanță

Trebuie să avem în vedere existența unui echilibru între dreptul fundamental de acces la o instanță și cerințele formale procedurale. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că „instanțele trebuie, în aplicarea normelor de procedură, să evite un formalism excesiv care ar aduce atingere caracterului echitabil al procedurilor”⁷, o interpretare prea restrictivă a normelor de procedura putând afecta însăși dreptul de acces la o instanță.⁸

Așadar, simpla aplicare mecanică a unor norme procedurale nu satisface condițiile impuse de jurisprudența CEDO, ci este necesară o apreciere de la caz la caz a incidenței acestor norme. Pentru realizarea unei astfel de aprecieri factorul decizional uman este indispensabil. IA nu

⁷CEDO - Ghid privind art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului, Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil), Actualizat la 30 aprilie 2018, pg. 21, cu referire la cauza Hasan Tunç și alții împotriva Turciei.

⁸ CEDO, cauza Pérez de Rada Cavanilles împotriva Spaniei - 28090/95, Decizia din 28.10.1998, pct. 49

poate ține cont de multitudinea diferențelor aparent minore dintre cauze. Există astfel riscul de a aplica normele de procedură fără luarea în considerare a situației concrete a părților sau într-o manieră prea formalistă.

Prin urmare, implementarea IA ca instanță ar crea dificultăți cu privire la respectarea dreptului de acces la o instanță.

§ 2. Echitatea

Art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului face referire și la judecarea cauzei într-un mod echitabil, lucru greu de realizat în ipoteza unui judecător cu IA. Se ridică în primul rând întrebarea dacă este echitabil ca o mașină să decidă soarta unui om. Cu toate că IA ar fi mai obiectivă decât o persoană, fiind lipsită de preconcepții, înclinații religioase, politice sau alte trăsături subiective ce caracterizează omul, IA este de asemenea lipsită de empatie și de etică.

În al doilea rând, judecățile IA în aparență obiective, bazate doar pe situația de fapt și actele normative incidente, ar putea fi totuși lipsite de echitate. Aceasta se datorează faptului că echitatea este un concept nu poate fi cuprins doar în norme de drept și raționamente juridice, ci variază de la speță la speță. Echitatea este lăsată la aprecierea judecătorului care se bazează în luarea deciziei sale și pe anumite însușiri inerente omului – compasiune, empatie, integritate.

Astfel, chiar dacă IA este un judecător imparțial, aceasta nu înseamnă că poate judeca o cauză în mod echitabil.

§ 3. Termenul rezonabil

Respectarea unui termen rezonabil este esențială pentru desfășurarea procesului în conformitate cu exigențele impuse de Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Întrucât oamenii sunt limitați din punct de vedere al capacității de muncă, timpul lor este de asemenea limitat. Aceasta este principala cauză a supra-aglomerării instanțelor și implicit a duratelor lungi ale proceselor. În schimb, IA nu este limitată din punct de vedere al timpului de lucru, putând să funcționeze aproape neîntrerupt. Am putea avea în acest fel un judecător care nu obosește, care are ședințe în fiecare zi și redactează hotărâri fără pauze. O astfel de instanță ar reduce în mod semnificativ durata procesului, respectând cu siguranță standardul termenului rezonabil.

§ 4. Independența instanței

Independența este una dintre cele mai importante atribute ale unei instanțe. Acest aspect are în vedere independența individuală a oricărui judecător față de orice factor exterior.⁹ În aparență, IA este independentă față de oameni, aceasta fiind chiar una dintre caracteristicile de bază pentru ca o mașină să fie considerată IA. Cu toate acestea, trebuie să ținem cont de faptul că IA este creată de oameni, evoluând ulterior în mod independent printr-un proces de învățare continuă. Programatorul IA, poate, teoretic, să intervină asupra modului în care acționează/gândește IA oricând.

Din moment ce unul sau mai mulți oameni au posibilitatea de a accesa și modifica codul ce stă la baza funcționării mașinii care este chiar judecătorul, în ce măsură mai există garanția independenței? Dacă pentru judecători independența este asigurată printr-un cadrul legal și prin valorile morale și etice, aceasta nu se poate aplica și în cazul roboților. În timp ce un judecător

⁹ CEDO - Ghid privind art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului, Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil), Actualizat la 30 aprilie 2018, pg. 41

poate rezista influențelor externe, un calculator/robot nu poate să acționeze altfel decât a fost programat.

Prin urmare, standardul independenței IA este diferit de cel al unui judecător. Pe când „judecătorii sunt independenți și se supun numai legii”¹⁰, am putea spune că IA este independentă și se supune numai legii și programatorului.

Secțiunea 2 – Discriminarea, egalitatea și imparțialitatea

Toți cetățenii au dreptul de a fi tratați în mod egal de către instituțiile statului. Interzicerea discriminării, consacrată de art. 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și de art. 16 din Constituția României, este cu atât mai importantă în cazul unui proces. Este de neconceput ca o persoană să fie tratată diferit pe simple considerente legate de naționalitate, rasă, sex, orientare sexuală ș.a.m.d.

Chiar dacă discriminarea ar părea un defect uman, și IA este capabilă de discriminare. Un exemplu în acest sens este sistemul de predictibilitate a gradului de recidivă folosit în Statele Unite ale Americii. Acest sistem, numit COMPAS, a fost conceput pentru a ajuta judecătorii să individualizeze pedepsele inculpaților, ținând cont de posibilitatea ca aceștia să recidiveze. S-a dovedit că acest sistem acorda un scor mai mare de recidivă indivizilor Afro-Americanii decât celorlalți.¹¹ Chiar dacă a fost argumentat în literatura de specialitate faptul că această disproporție nu a fost bazată pe rasă, ci pe statisticile conform cărora persoanele de culoare recidivează într-o proporție mai mare decât alți indivizi,¹² existența unui anumit grad de discriminare nu poate fi trecută cu vederea.

Concluzionând, nu putem considera că un judecător cu IA care încalcă dreptul fundamental al egalității dintre cetățeni este o instanță imparțială.

Secțiunea 3 – Dublul grad de jurisdicție

§ 1. Instanța superioară

Un proces cu adevărat just nu poate fi imaginat într-o societate democratică fără dublul grad de jurisdicție, mai ales în materie penală. Art. 2 alin (1) din Protocolul 7 al Convenției Europene a Drepturilor Omului prevede că „Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea declarației de vinovăție sau a condamnării de către o jurisdicție superioară.”

În ipoteza unei instanțe cu IA, se mai justifică controlul jurisdicțional, având în vedere riscul redus al unei greșeli judiciare? Consider că răspunsul este afirmativ. Necesitatea unui al doilea grad de jurisdicție se impune atâta timp cât există posibilitatea ca primul verdict să fie greșit,

¹⁰ Art. 126 din Constituția României

¹¹ <https://massivesci.com/articles/machine-learning-compas-racism-policing-fairness/>

¹² *Mirko Bagaric, Dan Hunter, Nigel Stobbs* - Erasing the Bias Against Using Artificial Intelligence to Predict Future Criminality: Algorithms are Color Blind and Never Tire, 88 U. Cin. L. Rev. 1037 (2020), <https://scholarship.law.uc.edu/uclr/vol88/iss4/3>, p. 1067

oricât de redusă ar fi această posibilitate. În acest caz, cine va efectua controlul: IA sau o persoană?

Dacă am admite ca deciziile IA să fie cenzurate de o altă IA, se pune problema efectivității acestui control. În jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a fost consacrată ideea că pentru un mijloc de apel valabil, instanța ce efectuează controlul jurisdicțional trebuie să poată anula decizia atacată, aceasta ducând fie la pronunțarea unei noi decizii de către instanța de control, fie la o retrimiteră către instanța de fond.¹³ Această exigență nu poate fi respectată în ipoteza a două mașini cu IA, din moment de instanța de control judiciar raționează într-un mod foarte asemănător sau chiar identic cu instanța de fond. Neexistând diferențe majore între modul de gândire al celor două instanțe, aproape toate căile de atac ar fi respinse, iar dublul grad de jurisdicție ar deveni doar o formă fără fond.

O soluție ar fi ca deciziile IA să fie cenzurate de instanțe umane. Însă, oamenii ar avea tendința de a modifica hotărârile emise de IA, chiar dacă există sau nu motive reale de cenzură, dată fiind neîncrederea oamenilor în algoritmul folosit.¹⁴ Aversiunea oamenilor față de deciziile IA ar duce la admiteri nefondate și excesive ale căilor de atac.

Prin urmare, controlul jurisdicțional al deciziilor emise de IA ar genera probleme, ducând fie la respingeri excesive ale căilor de atac, fie la admiteri și modificări nefondate. În oricare dintre cele două extreme, dreptul fundamental la justiție, ce include și un control jurisdicțional, ar fi afectat.

§ 2. Transparența decizională

Pentru ca decizia unei instanțe să poată fi contestată, este necesar ca raționamentul din spatele deciziei să poată fi explicat. Acest lucru se transpune nu numai în motivarea din cuprinsul unei hotărâri judecătorești, dar și în operațiunile de logică juridică ce duc la o anumită concluzie.

Un profesionist al dreptului, sau chiar și un justițiabil, poate să înțeleagă raționamentul unui judecător, dar ar avea dificultăți în a îl înțelege pe cel al unui sistem de IA. Neînțelegerea argumentelor și a conexiunilor logice ce au fundamentat o decizie, creează o problemă din perspectiva posibilității de a ataca hotărârea judecătorească. Cu alte cuvinte, cum poți contesta ceva ce nu înțelegi?

Principiul explicabilității este esențial pentru o IA ce poate fi implementată în realitate.¹⁵ Prin urmare, este important ca mecanismele și procesele din spatele deciziilor mașinilor să poată fi explicate și înțelese, în special de către justițiabili.

¹³CEDO, cauza Kingsley împotriva Regatului Unit - 35605/97, Hotărârea Marii Camere din 28 Mai 2002, pct. 32-34

¹⁴ Studii cu privire la neîncrederea oamenilor în deciziile roboților - *Berkeley J. Dietvorst*, Algorithms Versus Counter-Normative Reference Points. People reject (superior) algorithms because they compare them to counter-normative reference points, The University of Chicago Booth School of Business https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2881503

¹⁵ Orientări în materie de etică pentru o inteligență artificială (IA) fiabilă – Grupul independent de experți la nivel înalt instituit de Comisia Europeană, Bruxelles, Aprilie 2019

Capitolul 2 – Înlocuirea procurorilor cu inteligența artificială

Mergând mai departe cu scenariul în care IA este implementată în diferite etape ale procesului, după ce am analizat ipoteza unei instanțe cu IA, trecem mai departe și ne imaginăm ce s-ar întâmpla dacă procurorii ar fi înlocuiți cu mașini inteligente. În timp ce, după cum am văzut, exercitarea funcției de judecată de IA ar aduce serioase ingerințe drepturilor fundamentale, exercitarea funcției de acuzare de IA, deși ar avea un impact important asupra drepturilor fundamentale, acesta ar fi semnificativ mai redus.

Una dintre cele mai importante garanții în cadrul unui proces penal este prezumția de nevinovăție. Aceasta reprezintă în același timp și un drept fundamental, consacrat de art. 6 alin. (2) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art. 23 alin. (11) din Constituția României și art. 4 Codul de Procedură Penală.

Pentru a se asigura respectarea acestei prezumții, au fost reglementate anumite mecanisme legale, printre care și libertatea aprecierii probelor de către judecător. Art. 103 alin. (1) Codul de Procedură Penală impune ca toate probele să fie considerate egale. Prin urmare, în momentul de față, probele strânse de procuror au aceeași valoare ca și cele prezentate de către inculpat.

Totuși, această situație s-ar putea schimba în cazul în care probele acuzării sunt strânse de IA. Un judecător, fie el om sau IA, ar putea avea mai multă încredere în probele propuse de o acuzare cu IA decât în cele propuse de un individ. În acest mod, există posibilitatea ca judecătorii să pornească cu preconcepția că faptele prezentate de acuzare reflectă o realitate obiectivă, încălcând în mod flagrant prezumția de nevinovăție.

Capitolul 3 – Înlocuirea avocaților cu inteligența artificială

Dreptul la apărare este prevăzut expres atât în art. 6 alin. (3) lit. c) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului¹⁶, cât și în art. 24 din Constituția României. O latură importantă a dreptului la apărare este reprezentată și de dreptul la un avocat.

Secțiunea 1 – Costuri reduse ale apărării

Pentru persoanele care nu au mijloacele materiale necesare pentru angajarea unui avocat există posibilitatea acordării ajutorului public judiciar.¹⁷ Cu toate acestea, există cazuri în care o persoană nu se încadrează în cerințele pentru obținerea ajutorului public judiciar, dar nu își poate permite să încheie un contract de asistență juridică.

Elementul financiar nu ar mai reprezenta o problema pentru justițiabili, dacă avocatul ar fi de fapt un robot cu IA. Astfel, costurile apărării ar fi reduse semnificativ, putând fi aproape egale cu zero.

¹⁶ „3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

(...) c. să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer”

¹⁷ Reglementat la art. 90 Codul de Procedură Civilă și în Capitolul V din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat.

Secțiunea 2 – Asistență judiciară concretă și efectivă

Exercitarea dreptului la apărare prin intermediul IA nu ar echivala întotdeauna cu o apărare concretă și efectivă. Un avocat își poate apăra clientul chiar știind că nu va câștiga. Spre deosebire de acesta IA, anticipând un rezultat nefavorabil al cauzei, poate decide că nu există motive pentru a mai face o apărare a justițiabilului.

Mai mult, pentru ca o apărare să fie efectivă, conform jurisprudenței CEDO¹⁸, confidențialitatea discuțiilor dintre avocat și client este esențială. În ipoteza unui avocat cu IA păstrarea confidențialității ridică anumite probleme. Acestea decurg din faptul că discuțiile confidențiale avocat IA-client pot fi înregistrate și accesate de terți, încălcându-se astfel secretul profesional¹⁹ și dreptul la asistență judiciară concretă și efectivă.

Partea a IV-a – Care ar putea fi efectele implementării inteligenței artificiale în justiție asupra drepturilor procedurale?

După ce am văzut posibilul impact al implementării IA în justiție asupra drepturilor fundamentale, este timpul să ne îndreptăm atenția și asupra drepturilor procedurale. În cele ce urmează, vom analiza modul în care drepturile procedurale ar putea fi afectate de înlocuirea principalilor participanți în sistemul judiciar (judecătorii, procurorii și avocații) cu IA.

Capitolul 1 – Înlocuirea judecătorilor cu inteligența artificială

Secțiunea 1 – Jurisprudență unitară

În prezent, există cazuri în care anumite norme legale sunt interpretate în moduri diferite de către instanțele de judecată, ducând uneori la soluții jurisprudențiale diferite în cauze asemănătoare. Remediul pentru jurisprudența neunitară este reprezentat de pronunțarea unui recurs în interesul legii²⁰ sau a unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept²¹. Având în vedere importanța menținerii unei jurisprudențe unitare, îi revine Înaltei Curți de Casație și Justiție, ca instanță supremă, rolul de a asigura o practică unitară.

Cu toate acestea, jurisprudența neunitară continuă să existe întrucât condițiile pentru intervenția ICCJ prin mecanismele procedurale menționate sunt destul de restrictive. Înlocuirea instanțelor clasice cu cele bazate pe IA ar putea reprezenta o soluție. Întrucât mașinile inteligente vor avea un algoritm asemănător sau identic, acestea vor raționa în același mod, interpretând la fel normele juridice și prin urmare pronunțând hotărâri asemănătoare în spețe asemănătoare.

Interpretările concordante ale textelor de lege vor conduce la o jurisprudență unitară și constantă. În acest fel, justiția va reuși să ofere cetățenilor un anumit grad de certitudine și

¹⁸ CEDO, cauza Brennan împotriva Regatului Unit - 39846/98, 16 Octombrie 2001, pct. 58

¹⁹ Art. 11 din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat

²⁰ Art. 514-518 Codul de Procedură Civilă

²¹ Art. 519-521 Codul de Procedură Civilă

previzibilitate, datorită faptului că interpretarea unei norme juridice în funcție de opinia judecătorului nu va mai fi un factor care să influențeze hotărârea finală.

Secțiunea 2 – Dificultăți de încadrare juridică

În procesul penal, prima etapă a fazei judecătii este reprezentată de stabilirea încadrării juridice. Prin încadrare juridică se înțelege stabilirea textului de lege care prevede și sancționează fapta penală.²² Aceasta este o operațiune complexă, bazată o serie de raționamente juridice. Pentru a identifica în mod corect norma de drept incidentă în funcție de situația de fapt, judecătorul trebuie să țină cont de toate detaliile relevante în speță.

Acest proces poate ridica uneori dificultăți, chiar și pentru judecători cu o vastă experiență, mai ales în ipotezele în care anumite detalii și împrejurări de fapt pot influența încadrarea juridică.

Având în vedere aceasta, este posibil ca încadrarea faptei să reprezinte o problemă pentru IA, întrucât mașinile funcționează în mare parte pe baza anumitor tipare și algoritmi. Astfel, unele detalii importante din situația de fapt ar putea fi ignorate de judecătorul cu IA, datorită faptului că algoritmul său nu încadrează acel detaliu în tiparul folosit pentru identificarea faptei penale.

Așadar, multitudinea ipotezelor ce pot intra sub incidența unui text din legea penală, precum și diversele detalii ce pot influența încadrarea juridică a unei fapte pot reprezenta o problemă pentru IA. Imposibilitatea de a încadra corect o faptă va conduce automat și la o aplicare greșită a pedepselor.

Secțiunea 3 – Aplicarea pedepselor

Cea de-a doua etapă a fazei judecătii este aplicarea pedepsei. Aceasta este influențată decisiv de prima etapă – încadrarea judiciară – prezentată în secțiunea anterioară. Totuși, nu numai încadrarea judiciară poate avea impact asupra cuantumului final al pedepsei, ci și individualizarea judiciară a acesteia.

Criteriile generale de individualizare a pedepsei sunt prevăzute de art. 74 alin. (1) Codul Penal²³. După cum se poate observa din lectura acestui text, se face referire la aspecte de fapt și anumite împrejurări pe care legiuitorul le-a considerat suficient de importante pentru a influența într-o anumită măsură rezultatul procesului penal.

²² V. Dongoroz, Explicațiile teoretice ale Codului de procedură penală român, Vol. II, Ed. Academiei, 1976, p. 181.

https://www.juridice.ro/759521/efectele-deciziei-curtii-constitutionale-nr-250-2019-privind-schimbarea-incadrarii-juridice-de-la-aplicabilitatea-directa-la-necesitatea-unei-interventii-legislative.html#_ftn1

²³ (1) Stabilirea duratei ori a cuantumului pedepsei se face în raport cu gravitatea infracțiunii săvârșite și cu pericolozitatea infractorului, care se evaluează după următoarele criterii:

- a) împrejurările și modul de comitere a infracțiunii, precum și mijloacele folosite;
- b) starea de pericol creată pentru valoarea ocrotită;
- c) natura și gravitatea rezultatului produs ori a altor consecințe ale infracțiunii;
- d) motivul săvârșirii infracțiunii și scopul urmărit;
- e) natura și frecvența infracțiunilor care constituie antecedente penale ale infractorului;
- f) conduita după săvârșirea infracțiunii și în cursul procesului penal;
- g) nivelul de educație, vârsta, starea de sănătate, situația familială și socială.

Consider că această apreciere este indisolubil legată de factorul uman. Pentru a evalua situația concretă prin raportare la criteriile stabilite de legiuitor, judecătorul trebuie să facă apel la o serie de calități – empatia, gândirea critică, compasiunea, integritatea și etica. IA nu deține aceste atribute și prin urmare nu ar putea să le folosească pentru a face o individualizare corectă a pedepselor.

Un aspect important este reprezentat și de incidența circumstanțelor atenuante judiciare, menționate în alin. 2 al art. 75 Codul penal, și anume: „a) eforturile depuse de infractor pentru înlăturarea sau diminuarea consecințelor infracțiunii; b) împrejurările legate de fapta comisă, care diminuează gravitatea infracțiunii sau pericolozitatea infractorului”. Incidența acestor circumstanțe este apreciată de judecător, de asemenea prin prisma empatiei și a altor calități intrinsec legate de ființa umană. Efectul acestor circumstanțe este reducerea limitelor speciale ale pedepsei prevăzute de lege cu o treime, respectiv înlocuirea detențiunii pe viață cu închisoarea de la 10 la 20 de ani²⁴.

În ipoteza în care IA nu ar aprecia în mod corect existența acestor circumstanțe atenuante, s-ar ajunge la aplicarea unor pedepse semnificativ mai mari.

Secțiunea 4 – Atacurile cibernetice

Probabil cel mai mare dezavantaj al unui judecător cu IA este posibilitatea de a fi victima unui atac cibernetic. În contextul actual în care numeroase instituții ale statului, atât din România, cât și din alte țări, se confruntă cu tot mai multe ingerințe asupra securității cibernetice, existența unei instanțe care poate fi afectată de aceste atacuri nu pare o idee foarte bună.

Posibilitatea ca sistemele ce ar susține funcționarea judecătorilor-roboti să fie atacate de hackeri nu poate fi ignorată. Cu toate acestea, odată cu evoluția tehnologică a sistemelor de IA probabil se vor dezvolta și anumite mecanisme pentru a reduce sau chiar elimina acest risc.

Capitolul 2 – Înlocuirea procurorilor cu inteligența artificială

În ceea ce privește procurorii-roboti, modul de colectare și analiză al probelor ar avea cel mai mare impact asupra cadrului procedural actual.

Procurorul are obligația legală de a strânge și administra probe atât în favoarea, cât și împotriva suspectului sau a inculpatului, conform art. 100 alin. 1 Codul de Procedură Penală. Chiar dacă scopul acestei reglementări este asigurarea unei oarecare obiectivități a organelor de cercetare penală în vederea respectării prezumției de nevinovăție, în practică lucrurile stau diferit. În majoritatea situațiilor, cele mai multe dintre probele administrate sunt în defavoarea inculpatului, fapt ce se datorează parțial și lipsei de obiectivitate a procurorilor. Oamenii, indiferent de funcția pe care o exercită, nu pot fi în totalitate imparțiali, ceea ce se reflectă în acțiunile lor.

²⁴ Art. 76 alin. (1) – (2) Codul Penal

Un procuror cu IA ar avea o atitudine mult mai obiectivă decât aceea a oamenilor, ceea ce ar duce la respectarea într-o mai mare măsură a obligației de a strânge probe pro și contra suspectului sau inculpatului.

În plus, IA poate fi programată pentru respectarea anumitor protocoale în procesarea probelor. În acest fel, posibilitatea ca anumite probe să fie excluse datorită modalității de administrare ar fi aproape inexistentă. Acest aspect este crucial în privința probelor ce conțin materiale biologice și în modalitatea de colectare și procesare a acestora. Astfel, șansele de distrugere sau de administrare incorectă a unor probe determinante ar fi redusă semnificativ sau chiar eliminată.

Capitolul 3 – Înlocuirea avocaților cu inteligența artificială

Secțiunea 1 – Super-avocatul

Chiar și în zilele noastre, IA are deja un rol important în activitatea avocaților, fiind folosită pentru revizuirea contractelor, research și chiar pentru anticiparea rezultatului unor litigii²⁵. Având în vedere toate acestea, ar părea că IA poate înlocui cu succes avocații, transformând acest actor indispensabil al justiției într-un robot eficient.

Totuși, după cum am arătat și mai sus, IA nu este capabilă să empatizeze cu un client. Prin urmare, aceasta va prezenta în fața instanței cauza într-un mod total obiectiv, fie că acesta este sau nu în favoarea părții pe care o reprezintă. Obiectivitatea exagerată poate duce la o apărare simulată.

Secțiunea 2 – Răspunderea profesională

Atunci când un avocat este responsabil pentru prejudiciul cauzat unui client, este incidentă răspunderea avocatului. Pe lângă simpla răspundere bazată pe asigurarea de răspundere profesională, acesta poate răspunde disciplinar, civil și chiar penal, în funcție de gravitatea situației.

Spre deosebire de indivizi, IA nu poate răspunde pentru faptele sale, neexistând anumite criterii în funcție de care o mașină să fie trasă la răspundere pentru pagubele cauzate.²⁶ Imposibilitatea unei astfel de răspunderi decurge și din faptul că IA nu are liber arbitru, ci acționează pe baza unui cod de programare.

Prin urmare, avocații cu IA vor putea cauza prejudicii pentru care nu sunt ținuți responsabili.

²⁵ <https://businesslawtoday.org/2022/02/how-ai-is-reshaping-legal-profession/>

²⁶ <https://www.industry.gov.au/data-and-publications/australias-artificial-intelligence-ethics-framework/australias-ai-ethics-principles>

Partea a V-a – Concluzii cu privire la implementarea IA în sistemul judiciar

Având în vedere toate situațiile prezentate cu privire la implementarea IA în sistemul judiciar prin înlocuirea unor actori din procesul civil sau penal, luând în considerare atât avantajele cât și dezavantajele, putem concluziona că implementarea acestei ipoteze în realitate nu este de dorit, cel puțin la momentul actual. Folosirea exclusiv a IA în locul judecătorilor, procurorilor sau avocaților nu prezintă suficiente garanții pentru respectarea drepturilor fundamentale și a celor procesuale.

Cu toate acestea, este indiscutabil că evoluția tehnologiei se va reflecta și în domeniul juridic. Totuși, IA implementată în justiție ar putea să reprezinte un ajutor de nădejde, însă nu să înlocuiască în totalitate profesioniștii dreptului. În concluzie, exercitarea profesiilor juridice trebuie să rămână o activitate desfășurată de către oameni, nu de mașini.